ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ SIR GORDON SLYNN της 17ης Σεπτεμβρίου 1987 *

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Η Lair, η προσφεύγουσα στην κύρια δίκη, έχει τη γαλλική ιθαγένεια. Μένει στη Γερμανία τουλάχιστον από το 1979, όπου εργάστηκε στην Deutsche Bank επί δυόμισι έτη από την 1η Ιανουαρίου 1979 έως την 30ή Ιουνίου 1981. Στη συνέχεια της χορηγήθηκαν κρατικά επιδόματα ανεργίας από την 1η Ιουλίου 1981 μέχρι την 31η Οκτωβρίου 1982 (παρακολούθησε δε μαθήματα επαγγελματικής επανεκπαιδεύσεως από την 1η Σεπτεμβρίου 1981 μέχρι την 31η Αυγούστου 1982), εργάστηκε το Νοέμβριο του 1982, ήταν άνεργη και λάμβανε κρατικά επιδόματα από την 1η Δεκεμβρίου 1982 μέχρι την 20ή Απριλίου 1983, εργάστηκε τρεις μήνες και στη συνέχεια κατέστη και πάλι άνεργη και λάμβανε τα ανωτέρω επιδόματα από τις 2 Αυγούστου 1983 μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου 1984.

Στη συνέχεια άρχισε σπουδές νεολατινικών και γερμανικών γλωσσών και φιλολογιών στο Πανεπιστήμιο του Αννοβέρου. Ζήτησε να της χορηγηθεί εκπαιδευτική υποτροφία, η δε αίτησή της απορρίφθηκε με απόφαση της 18ης Σεπτεμβρίου 1984. Η ένσταση που υπέβαλε η προσφεύγουσα κατά της απορριπτικής αυτής αποφάσεως απορρίφθηκε από το πανεπιστήμιο στις 19 Οκτωβρίου 1984, με το αιτιολογικό ότι δικαίωμα υποτροφίας έχουν οι αλλοδαποί μόνο οι οποίοι έχουν εργαστεί με πλήρες ωράριο στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας επί πέντε τουλάχιστον έτη και έχουν επομένως καταβάλει φόρους και ασφαλιστικές εισφορές. Οι περίοδοι ανεργίας δεν λαμβάνονται υπόψη.

Η προϋπόθεση της πενταετούς νόμιμης εργασίας επιβάλλεται για τους αλλοδαπούς που διαμένουν στη Γερμανία από το άρθρο 8, παράγραφος 2, του ομοσπονδιακού νόμου περί υποτροφιών. Το άρθρο 8, παράγραφος 1, του ίδιου νόμου παρέχει το δικαίωμα υποτροφίας, μεταξύ άλλων, και στα τέκνα των υπηκόων των άλλων κρατών μελών τα οποία, λόγω της ιδιότητάς τους αυτής, έχουν δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας ή δικαίωμα διαμονής στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία. Η περίοδος κατά την οποία οι γονείς των τέκνων αυτών πρέπει να έχουν εργαστεί ανέρχεται σε τρία μόνο έτη και περιλαμβάνει και τις περιόδους ανεργίας.

Η Lair πρόσβαλε την απορριπτική απόφαση του πανεπιστημίου ενώπιον του Verwaltungsgericht (Διοικητικού Πρωτοδικείου) του Αννοβέρου, ισχυριζόμενη ότι οι περίοδοι επανεκπαιδεύσεως και ανεργίας κατά τις οποίες δικαιούνταν επιδόματα ανεργίας πρέπει να θεωρηθούν ισοδύναμες με περιόδους απασχολήσεως για τον υπολογισμό της κρίσιμης πενταετίας. Η προσφεύγουσα υποστηρίζει περαιτέρω ότι, εφόσον αυτοί των οποίων οι γονείς έχουν εργαστεί στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας επί τριετία, στην οποία περιλαμβάνονται και οι περίοδοι ανεργίας, δικαιούνται υποτροφία, η άρνηση χορηγήσεως υποτροφίας στην προσφεύγουσα για το λόγο ότι δεν έχει εργαστεί επί πενταετία αποτελεί διάκριση (προφανώς μεταξύ *αλλοδαπών*) που αντιβαίνει προς το άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ. Η προσφεύγουσα ισχυρίζεται επίσης ότι οι εκπαιδευτικές υποτροφίες αποτε-

* Μετάφραση από τα αγγλικά.

λούν κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33).

Το δικαστήριο του Αννοβέρου, το οποίο υπέβαλε την παρούσα αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως κατ' εφαρμογή του άρθρου 177, έκρινε ότι η γερμανική νομοθεσία έχει την έννοια ότι επιβάλλει ως προϋπόθεση την πραγματική παροχή μισθωτής εργασίας επί πενταετία, αφού είναι προφανές ότι πρόθεση του νομοθέτη ήταν να παράσχει δικαίωμα εκπαιδευτικής υποτροφίας μόνο στους αλλοδαπούς οι οποίοι έχουν συμβάλει με την εργασία τους στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν και επομένως στη δημιουργία των κοινωνικών πόρων από τους οποίους χρηματοδοτούνται οι υποτροφίες. Το δικαστήριο αυτό έκρινε επίσης ότι η διάκριση του γερμανικού δικαίου μεταξύ των σπουδαστών που μπορούν να επικαλεστούν τη δική τους επαγγελματική πείρα στη Γερμανία και των σπουδαστών που επικαλούνται την εργασία των γονέων τους δεν αποτελεί άνιση μεταχείριση που απαγορεύεται από το γερμανικό Grundgesetz (θεμελιώδη νόμο). Αμφέβαλλε όμως για το αν όσοι αξιώνουν την παροχή των ευεργετημάτων του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 πρέπει οπωσδήποτε να εξακολουθούν να έχουν την ιδιότητα του εργαζομένου και αν η προϋπόθεση της πενταετούς απασχολήσεως αντιβαίνει προς το άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ. Το ανωτέρω δικαστήριο εξέφρασε ενδοιασμούς για την ορθότητα του επιχειρήματος του πανεπιστημίου ότι κατ' εφαρμογή της «αρχής του φορολογουμένου» υποτροφία δικαιούνται μόνο όσοι έχουν συμβάλει στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν. Τόνισε επίσης το δεσμό που υφίσταται μεταξύ της ιδιότητας του εργαζομένου και του δικαιώματος επί των κοινωνικών πλεονεκτημάτων κατά τον κανονισμό 1612/68 και τη σχέση μεταξύ των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 7 του κανονισμού αυτού. Κατόπιν αυτών έκρινε ότι είχε ανάγκη της ερμηνείας του Δικαστηρίου, προκειμένου να αποφανθεί αν τα άρθρα 48 και 49 της Συνθήκης και το άρθρο 7 του κανονισμού 1612/68 παρέχουν στην προσφεύγουσα δικαίωμα υποτροφίας ή, εφόσον αυτό δεν συμβαίνει, αν η μη χορήγηση υποτροφίας στην προσφεύγουσα αποτελεί διάκριση που αντιβαίνει προς το άρθρο 7 της Συνθήκης.

Έτσι, το Δικαστήριο καλείται τώρα να αποφανθεί επί των εξής ερωτημάτων:

« 1) Πρέπει να γίνει καταρχήν δεκτό, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο, ότι οι υπήκοοι των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, οι οποίοι μεταβαίνουν ως εργαζόμενοι στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και αρχίζουν εκεί, εγκαταλείποντας την επαγγελματική τους δραστηριότητα, πανεπιστημιακές σπουδές οι οποίες ολοκληρώνονται με την απόκτηση διπλώματος που πιστοποιεί επαγγελματική κατάρτιση (εν προκειμένω πανεπιστημιακές σπουδές στον κλάδο των νεολατινικών και γερμανικών γλωσσών και φιλολογιών), δικαιούνται εκπαιδευτική υποτροφία, όπως η υποτροφία που χορηγείται ως κοινωνικό πλεονέκτημα σε όλους τους υπηκόους του άλλου κράτους μέλους ανάλογα με τις ικανότητές τους και τις ανάγκες τους;

2) Συνιστά διάκριση που αντίκειται στο άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος παρέχει στους υπηκόους του ανάλογα με τις ικανότητες και τις ανάγκες τους εκπαιδευτική υποτροφία για την πραγματοποίηση πανεπιστημιακών σπουδών, οι οποίες ολοκληρώνονται με την απόκτηση διπλώματος που πιστοποιεί επαγγελματική κατάρτιση, ενώ εξαρτά τη χορήγηση της εν λόγω υποτροφίας για τις ίδιες πανεπιστημιακές σπουδές σε υπηκόους άλλου κράτους μέλους από την πρόσθετη προϋπόθεση ότι οι υπήκοοι αυτοί πρέπει να έχουν ασκήσει, πριν από την έναρξη της εκπαιδεύσεως, επαγγελματική δραστηριότητα στο έδαφός του επί πέντε τουλάχιστον έτη; »

Τα κρίσιμα χωρία του άρθρου 7 του κανονισμού 1612/68 έχουν ως εξής:

« 1. Ο εργαζόμενος υπήκοος ενός κράτους μέλους δεν δύναται στην επικράτεια των άλλων κρατών μελών να έχει, λόγω της ιθαγενείας του, διαφορετική μεταχείριση από τους ημεδαπούς εργαζομένους, ως προς τους όρους απασχολήσεως και εργασίας, ιδίως όσον αφορά την αμοιβή, την απόλυση, την επαγγελματική επανένταξη ή την επαναπασχόληση, αν έχει καταστεί άνεργος.

2. Απολαύει των ιδίων κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους.

3. Δικαιούται εξίσου όπως και οι ημεδαποί εργαζόμενοι και υπό τους αυτούς όρους να φοιτά στις επαγγελματικές σχολές και στα κέντρα επαναπροσαρμογής ή επανεκπαιδεύσεως. »

Για τις σπουδές της Lair προφανώς δεν καταβάλλονται δίδακτρα. Σκοπός της « εκπαιδευτικής υποτροφίας » την οποία ζητεί είναι η κάλυψη των εξόδων διατροφής και μόνο, η υποτροφία δε αυτή χορηγείται υπό τη μορφή δανείου, το οποίο αποδίδεται εντός ορισμένων ετών μετά το τέλος των σπουδών.

Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, θα ήθελα να τονίσω ότι ο κανονισμός 1612/68 αφορά την « ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων » εντός της Κοινότητας. Επομένως η προσφεύγουσα, προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματα που απονέμονται από το άρθρο 7, πρέπει να αποδείξει ότι είναι « εργαζομένη ». Αυτό τονίστηκε πρόσφατα από το Δικαστήριο στην υπόθεση 316/85, Centre public κατά Lebon (Συλλογή 1987, σ. 2811), στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι ο αναζητών εργασία και τα τέκνα του εργαζομένου δεν έχουν τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 7.

Από νομική όμως άποψη είναι αναμφισβήτητο ότι η έννοια του « εργαζομένου » πρέπει να ερμηνευθεί ως έννοια του κοινοτικού δικαίου: το περιεχόμενο της έννοιας αυτής δεν αλλάζει από το ένα κράτος μέλος στο άλλο και δεν μπορεί να περιοριστεί με εθνικά μέτρα (υπόθεση 75/63, Hoekstra κατά Bestuur der Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten, ECR 1964, σ. 177). Μολονότι οι κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων « καλύπτουν μόνο την άσκηση πραγματικών και αποτελεσματικών δραστηριοτήτων, κατ' αποκλεισμό τόσο περιορισμένων απασχολήσεων, που εμφανίζονται ως καθαρώς περιθωριακές και επουσιώδεις » και « εξασφαλίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων εκείνων που ασκούν ή που επιθυμούν να ασκήσουν οικονομική δραστηριότητα », η έννοια του εργαζομένου πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως (υπόθεση 53/81, Levin κατά Staatssecretaris van Justitie, Συλλογή 1982, σ. 1035, ιδίως σ. 1050). Στην υπόθεση 66/85, Lawrie-Blum κατά Land Baden-Württemberg (Συλλογή 1986, σ. 2121) το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το κύριο χαρακτηριστικό της σχέσεως εργασίας είναι το γεγονός ότι ένα πρόσωπο παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς ένα άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνση αυτού του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή.

Από όλα τα στοιχεία της προκειμένης υποθέσεως προκύπτει ότι η προσφεύγουσα άσκησε βάσει του άρθρου 48 της Συνθήκης το δικαίωμά της να μεταβεί στη Γερμανία ως εργαζομένη. Ήταν « εργαζομένη » κατά τη διάρκεια των περιόδων απασχολήσεώς της και, από την άποψη του κανονισμού 1612/68, κατά τη διάρκεια των περιόδων ανεργίας της, οι οποίες, απ' ό,τι φαίνεται, ήταν ακούσιες, και των περιόδων επανεκπαιδεύσεως, κατά τις οποίες λάμβανε επιδόματα ανεργίας. Επομένως, η προσφεύγουσα μπορούσε τότε να

ασκεί τα δικαιώματα που παρέχει ο κανονισμός αυτός, εκτός αν θεωρηθεί δικαιολογημένη η επιβολή του ορίου της πενταετούς απασχολήσεως πριν από την απόκτηση της ιδιότητας του εργαζομένου.

Το ζήτημα αν θα ήταν δικαιολογημένο να αναχθεί η πενταετία σε απόλυτο κριτήριο, προκειμένου να κριθεί αν ο ενδιαφερόμενος είναι πράγματι εργαζόμενος από την άποψη του κανονισμού, εξετάζεται στη Διάταξη παραπομπής και συζητήθηκε σε βάθος κατά την παρούσα διαδικασία. Ενδείκνυται επομένως να ασχοληθούμε καταρχάς με το επιχείρημα αυτό,πριν εξετάσουμε ειδικά τις διατάξεις της δεύτερης και της τρίτης παραγράφου του άρθρου 7.

Όσον αφορά τα δικαιώματα που παρέχει το άρθρο 48, είναι σαφές ότι δεν μπορεί να επιβληθεί καμία υποχρέωση συμπληρώσεως ορισμένης περιόδου. Το δικαίωμα μεταβάσεως σε άλλο κράτος μέλος προς εργασία σημαίνει εξ ορισμού ότι ο ενδιαφερόμενος δεν βρίσκεται εξαρχής στο κράτος αυτό. Ανεξάρτητα από το αν ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα μεταβάσεως σε άλλο κράτος μέλος προς εξεύρεση εργασίας, το ζήτημα που τίθεται κατά το άρθρο 48, παράγραφος 3, στοιχεία α) και β), της Συνθήκης είναι αν έχει αποδεχτεί προσφορά εργασίας. Αν αυτό όντως συμβαίνει, το δικαίωμα καθίσταται αμέσως ενεργό, υπό την επιφύλαξη βέβαια των περιορισμών που προβλέπονται σχετικά με ορισμένα ζητήματα, όπως η δημόσια ασφάλεια. Στην περίπτωση αυτή, δεν είναι αναγκαία η συμπλήρωση καμιάς περιόδου για να χαρακτηρισθεί ο ενδιαφερόμενος ως εργαζόμενος.

Δεν συμβαίνει το ίδιο και με τον κανονισμό. Ο ενδιαφερόμενος δεν αρκεί να αποδείξει ότι έχει αποδεχτεί προσφορά εργασίας, αλλά πρέπει να είναι εργαζόμενος στο εν λόγω κράτος μέλος.

Αυτό σημαίνει κατά τη γνώμη μου ότι πρέπει να έχει ασκήσει το δικαίωμά του να μεταβεί σε άλλο κράτος μέλος για να αρχίσει να εργάζεται και να βρίσκεται στο κράτος υποδοχής υπό την ιδιότητα του εργαζομένου, να παρέχει δε γνήσια και πραγματική εργασία (υπόθεση Levin), η οποία να ανταποκρίνεται στα αναγκαία χαρακτηριστικά της σχέσεως εργασίας (υπόθεση Lawrie-Blum). Αν βρίσκεται στο κράτος υποδοχής ως εργαζόμενος, δεν έχουν σημασία τα παραλλήλως υφιστάμενα παραγωγικά αίτια της αποφάσεώς του (το γεγονός π. χ. ότι θέλει να βρίσκονται η σύζυγός του και τα τέκνα του σε ιδιαίτερα ευχάριστη περιοχή ή κοντά σε συγκεκριμένο εκπαιδευτικό φορέα). Αν όμως μεταβαίνει στο κράτος υποδοχής χωρίς να έχει πραγματικά την ιδιότητα του εργαζομένου, αλλά π. χ. για να γίνει φοιτητής ή να αποκτήσει σύντομη και χρήσιμη πείρα πριν από την έναρξη των σπουδών του, τότε δεν νομίζω ότι μπορεί να χαρακτηρισθεί ως εργαζόμενος σε σχέση με την παράγραφο 2 και την παράγραφο 3 του άρθρου 7 του κανονισμού, ακόμη και αν κατά την περίοδο αυτή παρέχει γνήσια και πραγματική εργασία που ανταποκρίνεται στα κριτήρια που έχουν τεθεί με την απόφαση Lawrie-Blum. Τα δικαιώματα που προβλέπουν οι διατάξεις αυτές απονέμονται μόνο σε όσους έχουν πράγματι σε ένα κράτος μέλος την ιδιότητα του εργαζομένου.

Εφόσον αποδεικνύεται ότι ο ενδιαφερόμενος είναι πράγματι εργαζόμενος, δεν επιτρέπεται να προβλέπεται καμία περίοδος απασχολήσεως, προκειμένου να περιοριστούν τα δικαιώματα που του απονέμει ο κανονισμός. Με τις αποφάσεις στις υποθέσεις 249/83 (Hoeckx κατά Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn, Συλλογή 1985, σ. 973) και 122/84 (Scrivner κατά Centre public d' aide sociale de Chastre, Συλλογή 1985, σ. 1027), το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν επιτρέπεται η επιβολή στον ενδιαφερόμενο της υποχρεώσεως να έχει συμπληρώσει μια ελάχιστη περίοδο διαμονής προκειμένου να μπορεί να αξιώσει τα επίμαχα

κοινωνικά πλεονεκτήματα. Και στις δύο όμως εκείνες υποθέσεις ήταν σαφές ότι οι ενδιαφερόμενοι ήσαν διακινούμενοι εργαζόμενοι και περιγράφονταν ως διακινούμενοι εργαζόμενοι. Όταν όμως το πρόβλημα είναι αν ο ενδιαφερόμενος είναι εργαζόμενος, ανακύπτουν άλλα ζητήματα. Κατά τη γνώμη μου, η διάρκεια της διαμονής του ενδιαφερομένου σ' ένα κράτος μέλος και η φύση των δραστηριοτήτων του μπορούν να είναι κρίσιμα στοιχεία, προκειμένου να επιλυθεί το ζήτημα αν το πρόσωπο αυτό βρίσκεται εκεί πραγματικά με την ιδιότητα του εργαζομένου.

Αν προς το σκοπό της εφαρμογής του κανονισμού στην πράξη είναι θεμιτό να ληφθεί ως βάση μια περίοδος ορισμένης διάρκειας (και νομίζω ότι πράγματι είναι θεμιτό) προκειμένου να κριθεί αν ο ενδιαφερόμενος είναι εργαζόμενος, τότε νομίζω ότι η περίοδος αυτή δεν μπορεί λογικά να υπερβαίνει τον ένα χρόνο. Από καμία άποψη δεν μπορεί να δικαιολογηθεί η πενταετία, προκειμένου να αποδειχθεί ότι ο ενδιαφερόμενος βρίσκεται εκεί πράγματι με την ιδιότητα του εργαζομένου. Αν όμως αποδεικνύεται ότι ακόμη και πριν από την περίοδο αυτή (πράγμα που μπορεί να αποτελεί βέβαια εξαιρετική περίπτωση) ο ενδιαφερόμενος μετανάστευσε για να εργαστεί και απέκτησε πραγματικά την ιδιότητα του εργαζομένου, στη συνέχεια δε αποφάσισε να πραγματοποιήσει σπουδές επαγγελματικής εκπαιδεύσεως, τότε έχει τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 7, παράγραφος 3. Αν αυτό δεν προκύπτει σαφώς, τότε νομίζω ότι το ένα έτος αποτελεί εύλογη προϋπόθεση για το χαρακτηρισμό του ως εργαζομένου σε σχέση με το άρθρο 7.

Είναι προφανές ότι ακόμη και το ένα έτος δεν αποτελεί κατ' ανάγκη απόλυτο κριτήριο, αφού ο επιθυμών να σπουδάσει δεν πρόκειται να αποθαρρυνθεί από εργασία ενός έτους. Εξάλλου, πρέπει να επιβληθεί κάποιο όριο που να μη μεταθέτει χωρίς λόγο την έναρξη της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως σε μη εύθετο χρόνο. Ο ένας χρόνος είναι θεμιτός σαν πρακτικός κανόνας, εκτός αν, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποδεικνύεται ακόμη και πριν από την περίοδο αυτή ότι ο ενδιαφερόμενος βρίσκεται στο κράτος μέλος πραγματικά υπό την ιδιότητα του εργαζομένου.

Είναι επίσης προφανές ότι η αντιμετώπιση αυτή του ζητήματος θα δημιουργήσει πολλές δύσκολες περιπτώσεις· αυτό όμως δεν αποτελεί καινοτομία ούτε για τις εθνικές διοικήσεις ούτε για τα εθνικά δικαστήρια. Η δημιουργία δυσχερειών είναι όμως αναπόφευκτη, μέχρις ότου υπάρξει σε σχέση με τις υποτροφίες για την κάλυψη των εξόδων διατροφής των φοιτητών είτε ένα σύστημα αμοιβαιότητας μεταξύ των κρατών μελών είτε συμφωνία ότι κάθε κράτος μέλος θα καταβάλλει τα έξοδα συντηρήσεως των σπουδαστών που έχουν την υπηκοότητά του και εργάζονται σε άλλα κράτη μέλη.

Δεν νομίζω ότι μπορεί να γίνει δεκτό ότι η εργασία αρκεί οπωσδήποτε, όσο σύντομη και αν είναι η διάρκειά της, για την κτήση βάσει του άρθρου 7 δικαιώματος υποτροφίας για την κάλυψη των εξόδων διατροφής. Δεν επιτρέπεται να μη λαμβάνει κατά τον κανονισμό την υποτροφία αυτή όποιος δηλώνει έντιμα «μεταβαίνω στο άλλο κράτος ως φοιτητής», ενώ όποιος εργαστεί μία ημέρα ή μία εβδομάδα ή ένα μήνα, με σκοπό κυρίως να βρίσκεται στο κράτος μέλος για να σπουδάσει, να μπορεί να πει την πρώτη ή την έβδομη ή την τριακοστή πρώτη ημέρα: «τώρα είμαι εργαζόμενος· χορηγήστε μου υποτροφία βάσει του άρθρου 7».

Από τα περιστατικά της προκειμένης υποθέσεως συνάγεται σαφώς — και νομίζω ότι από τη Διάταξη παραπομπής προκύπτει ότι το εθνικό δικαστήριο σχημάτισε την πεποίθηση

— ότι η προσφεύγουσα μετέβη και διέμεινε στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας πράγματι με την ιδιότητα του εργαζομένου που είναι οικονομικά ενσωματωμένος στο κράτος υποδοχής. Το να επιβληθεί στην προσφεύγουσα η υποχρέωση να αποδείξει πενταετή εργασία, μολονότι, απ' ό,τι φαίνεται, παρέμεινε άνεργη χωρίς τη θέλησή της επί μεγάλο μέρος της οκταετίας κατά την οποία διέμεινε στη Γερμανία νομίζω ότι θα περιόριζε ανεπίτρεπτα το δικαίωμά της να χαρακτηρισθεί ως εργαζομένη και να αξιώσει τα ευεργετήματα του άρθρου 7.

Τόσο όμως η γερμανική όσο και η δανική κυβέρνηση, οι οποίες υπέβαλαν παρατηρήσεις, υποστηρίζουν ότι, όταν η προσφεύγουσα έγινε φοιτήτρια, έπαυσε να είναι εργαζομένη και επομένως κατά τη διάρκεια των σπουδών της οπωσδήποτε δεν είχε πλέον κανένα δικαίωμα βάσει του κανονισμού. Απαντώντας στο επιχείρημα ότι η νομολογία του Δικαστηρίου επεκτείνει τα ευεργετήματα του άρθρου 7 του κανονισμού και στους πρώην εργαζομένους και στις οικογένειες των πρώην ή αποβιωσάντων εργαζομένων (π. χ. υπόθεση 32/75, Cristini κατά SNCF, ECR 1975, σ. 1085), οι κυβερνήσεις αυτές υποστηρίζουν ότι τα έμμεσα αυτά ευεργετήματα χορηγούνται λόγω της ιδιότητας του πρώην εργαζομένου ως εργαζομένου.

Μολονότι είναι πιθανό οι σπουδαστές να μην έχουν, ενόσω είναι σπουδαστές, ορισμένα δικαιώματα που παρέχει ο κανονισμός, αυτό δεν σημαίνει ότι όσοι εργαζόμενοι αποφασίζουν να πραγματοποιήσουν πλήρη κύκλο σπουδών δεν έχουν κανένα δικαίωμα βάσει του κανονισμού: εξαρτάται από τη φύση του παρεχομένου δικαιώματος.

Αν και το προδικαστικό ερώτημα δεν επαναλαμβάνει τη διατύπωση του άρθρου 7, παράγραφος 3, του κανονισμού, ενδείκνυται να αρχίσουμε με την παράγραφο αυτή, επειδή στη Διάταξη παραπομπής εξετάζεται σε σχέση με το άρθρο 7, παράγραφος 2, και επειδή, σε περίπτωση κατά την οποία έχει εφαρμογή το άρθρο 7, παράγραφος 3, δηλαδή η ειδικότερη διάταξη, η προσφεύγουσα δεν χρειάζεται ή ενδεχομένως δεν μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 7, παράγραφος 2.

Το δικαίωμα που απονέμεται με το άρθρο 7, παράγραφος 3, είναι, κατά το αγγλικό κείμενο της διατάξεως, το δικαίωμα προσβάσεως στην εκπαίδευση που παρέχεται στις επαγγελματικές σχολές και στα επαγγελματικά κέντρα επανεκπαιδεύσεως υπό τους ίδιους όρους με τους ημεδαπούς εργαζομένους. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι η αναφορά αυτή στην « πρόσβαση » δεν απαντά προφανώς στο κείμενο της διατάξεως στις άλλες γλώσσες. Το γαλλικό κείμενο π. χ. έχει ως εξής: « Il bénéficie également, au même titre et dans les mêmes conditions que les travailleurs nationaux, de l' enseignement des écoles professionnelles et des centres de réadaptation ou de rééducation. » Ομοίως, το γερμανικό κείμενο έχει ως εξής: « Er kann mit gleichem Recht und unter den gleichen Bedingungen wie die inländischen Arbeitnehmer Berufsschulen und Umschulungszentren in Anspruch nehmen. »

Νομίζω ότι είναι σαφές ότι ο εργαζόμενος έχει το δικαίωμα αυτό, είτε πρόκειται για πρόσβαση είτε για φοίτηση σε επαγγελματικές σχολές. Δικαιούται να το ασκεί και να το απολαύει πλήρως, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια της φοιτήσεώς του παύει να εργάζεται. Αν γινόταν δεκτό ότι μπορεί να ασκεί το δικαίωμά του φοιτώντας σε επαγγελματική σχολή αλλ' ότι, μόλις αρχίσει να φοιτά, χάνει όλα τα δικαιώματα που παρέχονται στους ημεδαπούς εργαζομένους, η διάταξη δεν θα είχε κανένα περιεχόμενο και καμία έννοια. Επομένως, εφόσον ο εργαζόμενος αρχίζει να φοιτά σε επαγγελματική σχολή, έχει το δικαίωμα να αντιμετωπίζεται

όπως ακριβώς και ο ημεδαπός εργαζόμενος, ο οποίος, απ' ό,τι φαίνεται, δεν παύει να είναι εργαζόμενος κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, όταν γίνεται φοιτητής, και στον οποίο χορηγείται η επίμαχη εν προκειμένω εκπαιδευτική υποτροφία.

Δεν βλέπω κανένα λόγο να περιοριστεί η εφαρμογή του άρθρου 7, παράγραφος 3, στους εργαζομένους που παρακολουθούν ένα μόνο μέρος του κύκλου σπουδών και οι οποίοι έχουν πανθομολογουμένως τα σχετικά δικαιώματα ως εργαζόμενοι. Αν εργάζονται με πλήρες ωράριο, ενδέχεται να μην χρειάζονται υποτροφία για την κάλυψη των εξόδων διατροφής τους. Υποτροφία χρειάζονται κυρίως οι σπουδαστές που πραγματοποιούν σπουδές με πλήρη παρακολούθηση.

Από ορισμένες πλευρές καταβάλλεται εντούτοις η προσπάθεια περιορισμού των παρεχομένων δικαιωμάτων κατά τρόπο ώστε τα δικαιώματα αυτά να αναγνωρίζονται μόνο εφόσον οι σπουδές έχουν σχέση με την προηγούμενη εργασία. Δεν νομίζω ότι ο περιορισμός αυτός μπορεί να συναχθεί είτε άμεσα είτε έμμεσα από το άρθρο 7, παράγραφος 3, σε σχέση με τη φοίτηση στις επαγγελματικές σχολές. Ο περιορισμός αυτός αντίκειται κατά την άποψή μου προς το σκοπό του κανονισμού, ο οποίος αποβλέπει στη διευκόλυνση της κινητικότητας των εργαζομένων υπό ίδιες συνθήκες και αναγνωρίζει τη « στενή σχέση » που υφίσταται μεταξύ ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, απασχολήσεως και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως.

Μολονότι η συλλογιστική στην οποία βασίζεται η άρνηση χορηγήσεως της υποτροφίας (δηλαδή ότι η υποτροφία πρέπει να χορηγείται μόνο σε όσους συμβάλλουν στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν και καταβάλλουν φόρους επί πενταετία) είναι απόλυτα κατανοητή, νομίζω, όπως φαίνεται να δέχεται και το γερμανικό διοικητικό δικαστήριο, ότι δεν αποτελεί παράγοντα που μπορεί να ληφθεί υπόψη για την επίλυση του προβλήματος. Τα δικαιώματα απονέμονται στους εργαζομένους λόγω της ιδιότητάς τους αυτής και όχι λόγω της συμβολής τους στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν. Επιπλέον, το γεγονός ότι ως προϋπόθεση επιβάλλεται πενταετία, επειδή οι περισσότεροι κύκλοι πανεπιστημιακών σπουδών διαρκούν πέντε έτη, νομίζω ότι αποτελεί ανεπίτρεπτο περιορισμό του δικαιώματος που απονέμει το άρθρο 7, παράγραφος 3. Μου φαίνεται πολύ απίθανο ότι οι περισσότεροι εργαζόμενοι θα έχουν καταβάλει εν πάση περιπτώσει το ποσό της υποτροφίας με τις ασφαλιστικές τους εισφορές κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής. Εξάλλου, το λογικό συμπέρασμα από το επιχείρημα αυτό θα ήταν ότι οι υποτροφίες προς τους σπουδαστές θα έπρεπε να έχουν σχέση με τη συμβολή τους στη δημιουργία των κοινωνικών κονδυλίων με τα οποία χρηματοδοτούνται οι υποτροφίες. Δεν μπορώ να δεχτώ το επιχείρημα αυτό.

Δεν νομίζω άλλωστε ότι οι διατάξεις του άρθρου 7, παράγραφος 3, περιορίζονται μόνο στο δικαίωμα παρακολουθήσεως μαθημάτων, χωρίς να περιλαμβάνεται κανένα δικαίωμα υποτροφίας. Αν μία από τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ο ημεδαπός εργαζόμενος μπορεί να πραγματοποιήσει τις σπουδές αυτές είναι η χορήγηση υποτροφίας, τότε η υποτροφία είναι μία από τις προϋποθέσεις για τις οποίες ο εργαζόμενος από άλλο κράτος μέλος μπορεί να αξιώσει ίση μεταχείριση. Νομίζω ότι η λύση αυτή είναι απόλυτα σύμφωνη με τις αποφάσεις που εξέδωσε το Δικαστήριο σε σχέση με το άρθρο 12 του κανονισμού, το οποίο δίνει στα τέκνα του υπηκόου κράτους μέλους που απασχολείται ή έχει απασχοληθεί κατά το παρελθόν στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους το δικαίωμα να « γίνονται δεκτά στα μαθήματα γενικής εκπαιδεύσεως, μαθητείας και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους αυτού του κράτους ... ». Στην υπόθεση 9/74, Casagrande κατά Landeshauptstadt München, ECR 1974, σ. 773) το Δικαστήριο δέχτηκε ότι αυτό ισχύει « όχι μόνο για τους κανόνες που ρυθμίζουν την πρόσβαση, αλλά και τα γενικά μέτρα με

τα οποία σκοπείται η διευκόλυνση της φοιτήσεως », πράγμα που στην υπόθεση εκείνη αφορούσε εκπαιδευτικές υποτροφίες για τα τέκνα των ημεδαπών εργαζομένων, οι οποίες ήταν συνάρτηση του εισοδήματος. Το ίδιο πνεύμα διαπνέει και την απόφαση στην υπόθεση 68/74, Alaimo κατά Préfet du Rhône (ECR 1975, σ. 109): το άρθρο 12 καλύπτει « όλα τα δικαιώματα που προκύπτουν από την πραγματοποίηση σπουδών » και χορηγούνται στα τέκνα των ημεδαπών. Η έκφραση « υπό τους ίδιους όρους » απαντά τόσο στο άρθρο 12 όσο και στο άρθρο 7, παράγραφος 3, και νομίζω ότι αφορά τις υποτροφίες εξίσου και στις δύο περιπτώσεις.

Το ζήτημα επομένως είναι αν εν προκειμένω η εκπαίδευση παρέχεται από επαγγελματική σχολή. Έχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η « επαγγελματική εκπαίδευση » μπορεί να παρέχεται στο πανεπιστήμιο (βλέπε προτάσεις μου στις υποθέσεις 293/85, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 1988, σ. 305, 328, και 24/86, Blaizot κατά Πανεπιστημίου Λιέγης και λοιπών Συλλογή 1988, σ. 379, 395). Στην υπόθεση Brown τόσο η Γερμανία όσο και η Δανία φαίνεται να δέχονται την άποψη αυτή. Αν επομένως η άποψη αυτή ευσταθεί, τότε νομίζω ότι το πανεπιστήμιο αποτελεί κατά το μέτρο αυτό επαγγελματική σχολή και δεν βλέπω κανένα βάσιμο λόγο να εφαρμόζεται το άρθρο 7, παράγραφος 3, μόνο σε ορισμένους επαγγελματικούς φορείς στους οποίους παρέχεται επαγγελματική εκπαίδευση. Η λέξη « σχολή » δεν είναι μαγική: συχνά η λέξη αυτή χαρακτηρίζει στα πανεπιστήμια ένα τμήμα τους, όπως π. χ. « νομική σχολή » ή « ιατρική σχολή ».

Το ζήτημα αν η εκπαίδευση αποτελεί επαγγελματική εκπαίδευση επιλύεται βάσει των κριτηρίων που έθεσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Gravier, όπως συμπληρώθηκαν αργότερα στην υπόθεση 293/85 (Βέλγιο). Στα προδικαστικά ερωτήματα γίνεται λόγος για « πανεπιστημιακές σπουδές οι οποίες ολοκληρώνονται με την απόκτηση διπλώματος που πιστοποιεί επαγγελματική κατάρτιση », εν προκειμένω στον κλάδο των νεολατινικών και γερμανικών γλωσσών και φιλολογιών. Η αναφορά αυτή νομίζω ότι σημαίνει ότι το εθνικό δικαστήριο έχει σχηματίσει την πεποίθηση ότι ο εν λόγω κύκλος σπουδών αποτελεί επαγγελματική εκπαίδευση, αν μη τι άλλο επειδή στην αντίθετη περίπτωση οι αναφορές στο άρθρο 7, παράγραφος 3, του κανονισμού και στα άρθρα 7 και 128 της Συνθήκης και στην υπόθεση Gravier δεν θα είχαν έννοια. Αν αυτό αληθεύει, τότε νομίζω, βάσει των περιστατικών που εκτίθενται στη Διάταξη παραπομπής, ότι ο εργαζόμενος που αρχίζει έναν τέτοιο κύκλο σπουδών επαγγελματικής εκπαιδεύσεως δικαιούται τα κατά το άρθρο 7, παράγραφος 3, ευεργετήματα, δηλαδή υποτροφία, υπό τους ίδιους όρους όπως και οι ημεδαποί εργαζόμενοι. Αν το παραπέμπον δικαστήριο δεν έχει επιλύσει ήδη το ζήτημα αυτό, θα πρέπει να κρίνει αν οι επίμαχες σπουδές αποτελούν επαγγελματική εκπαίδευση με γνώμονα τις αποφάσεις στις υποθέσεις Gravier και Βέλγιο.

Το άρθρο 7, παράγραφος 2, απονέμει στους διακινούμενους εργαζόμενους το δικαίωμα να απολαύουν των ίδιων κοινωνικών πλεονεκτημάτων όπως και οι ημεδαποί εργαζόμενοι. Σε πολλές υποθέσεις το Δικαστήριο ερμήνευσε τα πλεονεκτήματα αυτά υπό την έννοια ότι πρόκειται για τα πλεονεκτήματα που δικαιούνται οι ημεδαποί εργαζόμενοι λόγω της αντικειμενικής τους ιδιότητας ως εργαζομένων ή λόγω του γεγονότος και μόνο ότι κατοικούν στο κράτος του οποίου είναι υπήκοοι, ανεξάρτητα από το αν τα πλεονεκτήματα αυτά έχουν άμεση σχέση με τη σύμβαση εργασίας τους (π. χ. υπόθεση 261/83, Castelli κατά Office national des pensions pour travailleurs salariés, Συλλογή 1984, σ. 3199). Το ζήτημα επομένως είναι αν ο εργαζόμενος υπήκοος κράτους μέλους που μεταναστεύει σε άλλο κράτος μέλος για να εργαστεί και στη συνέχεια αρχίζει ανώτατες σπουδές που οδηγούν στην απόκτηση τυπικών προσόντων για την άσκηση ορισμένου επαγγέλματος μπορεί να αξιώσει εκπαιδευτική υποτροφία ως κοινωνικό πλεονέ-

κτημα υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του τελευταίου αυτού κράτους.

Το Ηνωμένο Βασίλειο υποστηρίζει ότι όχι, δεδομένου ότι ο ειδικός νόμος καταργεί το γενικό. Το άρθρο 7, παράγραφος 3, καλύπτει το σχετικό τομέα και αποκλείει την εφαρμογή του άρθρου 7, παράγραφος 2, ειδάλλως θα υπήρχε, κατά το Ηνωμένο Βασίλειο, αλληλεπικάλυψη. Το Ηνωμένο Βασίλειο δίνει επίσης έμφαση στη λέξη « επίσης », που χρησιμοποιείται στο αγγλικό κείμενο του άρθρου 7, παράγραφος 3, και η οποία δείχνει, κατά το Ηνωμένο Βασίλειο, ότι η φοίτηση σε επαγγελματική σχολή (και επομένως πιθανότατα και γενικά η εκπαίδευση) είναι κάτι τελείως ξεχωριστό από τα κοινωνικά πλεονεκτήματα τα οποία αφορά το άρθρο 7, παράγραφος 2.

Δεν δέχομαι το επιχείρημα αυτό, μολονότι αναγνωρίζω την αξία του. Πρώτον, το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει ευρέως τα « κοινωνικά πλεονεκτήματα », πράγμα που αναμφίβολα ήθελε και ο νομοθέτης. Έτσι, στην υπόθεση 65/81 (Reina κατά Landeskreditbank Baden-Württemberg, Συλλογή 1982, σ. 33), η οποία αφορούσε δάνεια λόγω γεννήσεως τέκνου τα οποία χορηγούνται στους ημεδαπούς εργαζομένους για δημογραφικούς λόγους, το Δικαστήριο έκρινε ότι « ο όρος " κοινωνικό πλεονέκτημα " του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού δεν περιλαμβάνει μόνο τις παροχές που εκπληρώνονται λόγω υφισταμένης αξιώσεως, αλλά και τις παροχές που χορηγούνται βάσει διακριτικής ευχερείας ». Οι παροχές αυτές δεν περιορίζονται προφανώς μόνο στην καταβολή μετρητών, αλλά τις περιλαμβάνουν. Ομοίως, όπως εξέθεσα ήδη ανωτέρω, το άρθρο 12 έχει ερμηνευθεί ευρέως (υπόθεση Casagrande). Νομίζω ότι οι εκπαιδευτικές υποτροφίες γενικά μπορούν θαυμάσια να εμπίπτουν στα « κοινωνικά πλεονεκτήματα » που προορίζονται για τους εργαζομένους, χωρίς να χρειάζεται να δοθεί ιδιαίτερα ευρεία έννοια στον όρο αυτό.

Αποκλείει το άρθρο 7, παράγραφος 3, την εφαρμογή του άρθρου 7, παράγραφος 2;

Το άρθρο 7, παράγραφος 3, αφορά μόνο τη φοίτηση στις επαγγελματικές σχολές. Υπάρχουν και άλλα ήδη εκπαιδεύσεως, και συγκεκριμένα η γενική εκπαίδευση. Αν το άρθρο 7, παράγραφος 3, θεωρηθεί ότι ρυθμίζει αποκλειστικά και μόνο τη φοίτηση στις επαγγελματικές σχολές, τότε οι άλλες εκπαιδευτικές υποτροφίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2. Ομοίως, αν το άρθρο 7, παράγραφος 3, σημαίνει, κατ' ορθή ερμηνεία και αντίθετα από την άποψή μου, ότι αφορά μόνο τα δίδακτρα ή τα τέλη εγγραφής, τότε νομίζω ότι οι εκπαιδευτικές υποτροφίες για τους εργαζομένους που φοιτούν σε επαγγελματικές σχολές εμπίπτουν στο άρθρο 7, παράγραφος 2, όπως ακριβώς και οι υποτροφίες για τη γενική εκπαίδευση.

Δεν νομίζω ότι το συμπέρασμα αυτό αναιρείται από τη λέξη « also » ή « également » που χρησιμοποιούνται στο αγγλικό και το γαλλικό αντίστοιχα κείμενο του άρθρου 7, παράγραφος 3. Ίσως θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, μολονότι η γενική εκπαίδευση αποτελεί « κοινωνικό » πλεονέκτημα, η επαγγελματική εκπαίδευση αποτελεί « εργασιακό » πλεονέκτημα και επομένως έπρεπε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να εξαιρεθεί ερμηνευτικά το τελευταίο αυτό πλεονέκτημα από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2, και έπρεπε να υπάρξει ειδική πρόβλεψη στο άρθρο 7, παράγραφος 3.

Από την άποψη αυτή δεν έχει σημασία το γεγονός ότι η επίμαχη εθνική νομοθεσία ισχύει για μια ολόκληρη κατηγορία ημεδαπών και δεν περιορίζεται στους ημεδαπούς εργαζομένους ή τα τέκνα τους (υπόθεση 76/72, Michel S. κατά Fonds national de reclassement social des handicapés, ECR 1973, σ. 457, ιδίως σ. 464).

Κατά συνέπεια, η προσφεύγουσα δικαιούται να τύχει ίσης μεταχειρίσεως προς τους ημεδαπούς εργαζομένους όσον αφορά τις εκπαιδευτικές υποτροφίες είτε βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 3, εφόσον οι σπουδές της συνιστούν επαγγελματική εκπαίδευση, είτε βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 2, εφόσον πρόκειται για γενική εκπαίδευση.

Υποστηρίζεται όμως ότι το συμπέρασμα αυτό δεν μπορεί να είναι ορθό, επειδή η εκπαιδευτική και η κοινωνική πολιτική ανήκουν στην αρμοδιότητα μόνο των κρατών μελών και η Επιτροπή δεν μπορεί να παρεμβαίνει.

Είναι αλήθεια ότι τα κράτη μέλη είναι αρμόδια για την άσκηση της εκπαιδευτικής και της κοινωνικής πολιτικής. Το Δικαστήριο όμως έχει καταστήσει απόλυτα σαφές ότι τόσο η κοινωνική όσο και η εκπαιδευτική πολιτική πρέπει να ασκούνται κατά τρόπο που να μην αντίκειται στις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε στην υπόθεση Casagrande τα εξής: « Μολονότι η εκπαιδευτική και η μορφωτική πολιτική δεν περιλαμβάνονται καθεαυτές τους τομείς που υπήγαγε η Συνθήκη στην αρμοδιότητα των κοινοτικών οργάνων, αυτό δεν σημαίνει ότι η άσκηση των αρμοδιοτήτων που έχουν μεταβιβαστεί στην Κοινότητα περιορίζεται κατά κάποιο τρόπο, αν η άσκηση αυτή μπορεί να θίξει την εφαρμογή μέτρων που έχουν θεσπιστεί κατ' εκτέλεση της εκπαιδευτικής ή της μορφωτικής ή άλλης παρεμφερούς πολιτικής » (σκέψη 6). Στην υπόθεση Reina επίσης, αντικείμενο της οποίας ήταν η δημογραφική πολιτική και στην οποία έγινε δεκτό ότι τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να την ασκούν, το Δικαστήριο δέχτηκε τα εξής: « Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η Κοινότης υπερβαίνει τα όρια της αρμοδιότητός της για το λόγο και μόνο ότι η άσκηση της αρμοδιότητός της αυτής επιδρά επί μέτρων που υπηγορεύθησαν από λόγους δημογραφικής πολιτικής » (σκέψη 15). Κατά συνέπεια, δεν έπρεπε να θεωρηθεί ότι τα δάνεια λόγω γεννήσεως τέκνου εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2, « από το γεγονός και μόνο ότι χορηγούνται για λόγους δημογραφικής πολιτικής ».

Η γερμανική κυβέρνηση επικαλέστηκε τον κανονισμό (ΕΟΚ) 1251/70, της 29ης Ιουνίου 1970 (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 64). Η γερμανική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι ο κανονισμός αυτός δεν παρέχει στους σπουδαστές το δικαίωμα να παραμένουν στο έδαφος του κράτους μέλους στο οποίο έχουν προηγουμένως απασχοληθεί. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να προβάλουν το δικαίωμα που έχουν οι εργαζόμενοι να παραμένουν και να σπουδάζουν στο κράτος αυτό. Δεν νομίζω ότι ο κανονισμός αυτός θα μπορούσε να μας βοηθήσει εν προκειμένω. Νομίζω ότι ο κανονισμός αυτός ρυθμίζει ειδικές περιπτώσεις, π. χ. όταν ο εργαζόμενος έχει φθάσει την ηλικία συνταξιοδοτήσεως ή έχει καταστεί ανίκανος προς εργασία και παύει να εργάζεται για πάντα ή όταν εργάζεται σε άλλο κράτος μέλος, ενώ εξακολουθεί να διαμένει στο κράτος στο οποίο εργαζόταν προηγουμένως και στο οποίο επιστρέφει μία φορά το μήνα. Δεν νομίζω ότι έχει καμία σημασία για τα ζητήματα που μας απασχολούν εν προκειμένω το γεγονός ότι οι σπουδαστές δεν αναφέρονται καθόλου στον κανονισμό αυτό.

Έχει η προσφεύγουσα κατά το άρθρο 7 της Συνθήκης κανένα πρόσθετο δικαίωμα τέτοιας υποτροφίας; Αυτό το δικαίωμα υφίσταται, μόνο εφόσον η αρχή που καθιερώθηκε με την απόφαση Gravier ισχύει και για τις υποτροφίες που χορηγούνται στο πλαίσιο επαγγελματικής εκπαιδεύσεως για την κάλυψη των εξόδων διατροφής. Κατά τη γνώμη μου δεν υφίσταται, για τους λόγους που ανέπτυξα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Brown. Η Επιτροπή, μολονότι σε άλλες περιπτώσεις είχε υποστηρίξει αντίθετη άποψη, στην υπόθεση Brown νομίζω ότι δέχεται την άποψη αυτή. Κατά μείζονα λόγο το άρθρο 7 δεν ισχύει για τις υποτροφίες για τη μη επαγγελματική εκπαίδευση.

Κατά συνέπεια, νομίζω ότι στα προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση:

« Ο υπήκοος κράτους μέλους που μεταναστεύει σε άλλο κράτος μέλος και αρχίζει να παρέχει μισθωτή εργασία δικαιούται εκπαιδευτική υποτροφία που να καλύπτει τα έξοδα διατροφής του βάσει των ιδίων κριτηρίων και υπό τους ίδιους όρους όπως και εργαζόμενοι του δεύτερου αυτού κράτους: α) ως κοινωνικό πλεονέκτημα κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68, όσον αφορά τη γενική εκπαίδευση, και β) κατά το άρθρο 7, παράγραφος 3, του κανονισμού αυτού, όσον αφορά τη φοίτηση σε επαγγελματικές σχολές. »

Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων της προσφεύγουσας. Τα έξοδα των κρατών μελών που υπέβαλαν παρατηρήσεις, καθώς και της Επιτροπής, δεν αποδίδονται.